

General-pukovnik
MILUTIN MORAČA

Sremsko-slavonska operacija Prve i Treće armije

Povodom obimnijeg referata koji je na tu temu pripremljen za skup želio bih da u granicama raspoloživog vremena zadržim vašu pažnju na nekoliko značajnih pitanja.

Naš rat, oslobodilački i revolucionarni, u zaključnoj etapi, u vrijeme vođenja bitaka za konačno oslobođenje zemlje, ima nekoliko operacija za koje je karakteristično:

— da su dio savezničkih završnih ofanziva i da su pripremane i izvođene u saradnji sa savezničkim komandama upravo zbog međusobne uslovljenosti;

— da su vođene u neposrednom, iz jednog centra usmjeravanom sadejstvu armija i korpusnih operativnih grupa s frontovskog rasporeda i korpusa ili divizijskih grupa razmještenih u dubini neprijateljevog rasporeda;

— da oružane snage nove Jugoslavije prvi put na jugoslovenskom ratištu imaju, uz već prethodno preuzetu strategijsku inicijativu, i nadmoć u broju ljudstva i približnu izjednačenost u tehnici, pri čemu je naše nebo prvi put od početka narodnooslobodilačkog rata u najpotpunijoj vlasti naše avijacije;

— da je ispoljeno izvanredno kvalitetno sadejstvo vidova, rodova i službi, te maksimalna disciplinarnost, samosvijest, visok moral boraca i jedinica.

Plan završnih operacija za koje smo se, s više ili manje intenziteta, i ne uvijek u svim domenima istim objedinjavanjem naporima, pripremali od oslobođenja Beograda, izradili su komandanti

armija pod neposrednim rukovodstvom Vrhovnog komandanta, od 26. februara do 2. marta, i konkretnije od 25. do 28. marta.

Načela toga plana, zasnovanog na našoj moći i mogućnostima, s punim znanjem da držimo jedan od tri saveznička fronta u Evropi i da smo po snazi četvrta vojna sila Ujedinjenih antifašističkih naroda, nisu utvrđivana bez pogleda na susjedne savezničke frontove, koji su se pomicali prema Beču i sjeveru Italije. No, i pored toga što je taj pomno stvarani plan, prvenstveno karakterističan — posebno kad je riječ o sremsko-slavonskoj operaciji Prve i Treće armije — po obuhvatnom manevru, bio definisan do kraja marta 1945, Tito je sve do petoaprilskog leta u Moskvu, gdje je 11. aprila potpisao jugoslovensko-sovjetski ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i poslijeratnoj saradnji, dograđivao cjelinu ofanzivnog sistema. Uoči puta iz zemlje još jednom je pozvao na dogovor komandanta Treće armije: želio je najpotpunije informacije o pripremama za forsiranje Drave. Desetak sati prije odlaska u Moskvu, kasno uveče 4. aprila, nama, u štabu Prve armije maršal Jugoslavije Josip Broz Tito je naredio:

»Možete brzo ovladati prostorom Brčko i Vrbanja — Županja i Šamac. Sa te linije uz sadejstvo Treće armije sa sjevera, prodrijet ćete u pozadinu Vinkovaca i tako zaobići utvrđenu zonu sremskog fronta, gdje se mogu uništiti — razbiti sadašnje njemačke snage u Sremu. Prenijeti operacije ka Brodu na manevarski i neutvrđeni teren. Dejstvujte brzo i energično ...«

U toj Titovoj depeši data je suština ofanzivne zamisli. Ne potcjenjujući ni jedan elemenat cjeline naše udarne moći, i na kopnu, i u vazdušnom prostoru, i na rijekama, ipak smo se oslonili na trajnu vrijednost našeg prethodnog iskustva — na manevar. Ovoga puta planirali smo, da tako kažem, makro i mikroobuhvatni manevar: makro na nivou armija, a mikro na nivou divizija. Tako je osnovna karakteristika sremsko-slavonske operacije bila veliki obuhvatni manevar pet divizija s juga i tri divizije sa sjevera. S juga je, preko Save i na pravcu Vrbanje, preko Županje u Slavoniju nastupala Južna grupa od pet divizija Prve armije, a sa sjevera tri divizije Treće armije. Te divizije su imale zadatak — i izvršile ga na blistav način, neovisno o preprekama različitih vrsta i kategorija — da prodru u pozadinu neprijateljevog frontovskog rasporeda, iza izuzetno dobro utvrđenih položaja u Sremu, i da iza toga fronta, uspostavljajući neposrednu vezu s jedinicama Šestog slavonskog korpusa na Dilju i Krndiji, privuku na sebe glavninu njemačkog 34. armijskog korpusa, dijelove 15. kozačkog konjičkog korpusa i

ustaško-domobranskih divizija i omogućće brzi prodor Sjevernoj grupi Prve armije da sa svojih pet divizija i Tenkovskom brigadom što prije izbiје u Slavoniju. Manji manevri izvedeni na krilima utvrđene sremske zone sa Petom brigadom 21. divizije i dijelovima 22. divizije doprinijeli su da udar glavnine Sjeverne grupe, koncentrisane na uskom frontu od 2.500 metara, bude izveden izuzetno uspješno i brzo.

Dugo smo se pripremali za proboj sremskog fronta. U ofanzivi poslije oslobođenja Beograda naš Dvanaesti, a zatim Prvi proleterski korpus su u Sremu probili šest njemačkih utvrđenih linija, zaštićenih mnoštvom minskih polja, da bi se, u januaru 1945, Prva armija utvrdila ispred takozvane *nibelunške linije* njemačke odbrane: Mohovo — Tovarnik — Ilinci — Batrovci.

U to vrijeme već su bili povučeni s naše teritorije dijelovi Crvene armije i bugarske jedinice.

Na tom frontu, dužine oko 220 kilometara, bilo je povremenih prodora i protivudara. Mostobrani su uspostavljeni i na lijevoj (njemački) i na desnoj obali Drave (naši). Izviđačka aktivnost je obostrano bila izuzetno živa. Front je u svojoj dužini sve vrijeme postojanja obostrano karakterističan po velikim gubicima, ali je odnos snaga do aprila bio takav da situaciju nismo mogli izmijeniti.

Vrijeme od uspostavljanja utvrđenog fronta do početka ofanzive, dugo i teško zimsko vrijeme, karakteristično po učestaloj golomrazici, sa sjevernjakom koji je sleđivao sve nezaštićeno na pansknoj čistini, za jedinice Prve i Treće armije, koje se svakodnevno popunjavaju i dobrovoljcima i mladićima mobilisanim sa oslobođenih teritorija Srbije i Vojvodine, i za 15. makedonski korpus koji je došao u sastav Prve armije, bilo je vrijeme neprestane vojne obuke i preobuke, u odnosu na novo od Sovjetskog Saveza dobiveno naoružanje, intenzivnog kulturno-prosvjetnog rada i izvanredne i raznovrsne saradnje sa narodom.

Još niko, na žalost, nije izračunao koliko je boraca opismenjeno na sremsko-dravskom frontu, koliko je džepnih i drugih novina, brošura i knjiga izdano, koliko je održano kulturno-umjetničkih priredbi, koliko je boraca i starješina primljeno u Savez komunističke omladine i Komunističku partiju Jugoslavije. Valja imati na umu da je sva ta aktivnost sprovedena uz stalnu grmljavinu artiljerije, u zonama sa stalnim prisustvom smrti. Ipak, moram da upozorim da pretjeruju oni koji misle da je sremski front vrijeme smrti, a ne vrijeme života. Ne znam ko je izmislio kako je sremski

front, čak bez dravskog fronta, grobnica mladosti, i to srpske mladosti. Ginulo se, i mnogo se ginulo: i da je jedan borac poginuo, rekli bismo da je velika žrtva. No, stalno pišu i uvjeravaju nas kako je ovdje poginulo 30.000 pa i 40.000 boraca. Pa kad bi bilo tako, onda bismo na sremskom frontu imali — računajući da je na jednog poginulog barem tri ranjena — gotovo više izbačenih iz stroja nego što su u svom sastavu imale zajedno Prva i Treća armija..

Postoje podaci o gubicima za svaku brigadu i diviziju, za sve armije, za korpusе koji su dejstvovali u neprijateljevoj pozadini. Radeći na pripremi ovog naučnog skupa, istražili smo i došli do slijedećih podataka:

Od 22. oktobra 1944. godine do 3. aprila 1945, tj. do početka sremsko-slavonske operacije gubici Prvog proleterskog korpusa, odnosno Prve armije, u borbama u Sremu, iznosili su 3.796 poginulih, 11.484 ranjenih i 2.578 nestalih.

U probou sremskog fronta, u borbama od 3. do 22. aprila deset divizija, Konjička brigada i Tenkovska brigada Prve armije imali su 2.782 poginula, 9.198 ranjenih i 321 nestalog. *To znači da je Prva armija od dolaska u Srem do prodora u Slavoniju imala 5.350 poginulih.* Do 17. maja Prva armija je imala još 3.248 poginulih, odnosno od 21. oktobra 1944. godine do 17. maja 1945. iz Prvog proleterskog korpusa i Prve armije poginulo je ukupno 8.592 borca.

Jedinice koje su ušle u sastav Treće armije u periodu novembar — decembar 1944. godine imale su ukupno 1.596 poginulih boraca. Od januara do 11. aprila 1945. godine do početka sremsko-slavonske oparcije, Treća armija, zajedno sa Šestim slavonskim korpusom, imala je 1.464 poginula, a u sremsko-slavonskoj operaciji, zajedno sa Šestim i Desetim korpusom — 645 poginulih.

Iz svega proizlazi da su Prva i Treća armija na sremsko-dravskom frontu od oktobra 1944. do početka sremsko-slavonske operacije imale 6.939 poginulih. U sremsko-slavonskoj operaciji, tj. od 3. do 22. aprila poginulo je 3.427 boraca, odnosno ukupno 10.366.

Mnogo šta neophodnog savremenoj armiji nismo imali, a ni umjeli sve što bi komandanti armija i štabovi morali znati i umjeti. Veze unutar armija ponekad nisu dobro funkcionisale, a između armija nije ih ni bilo — što je uveliko otežavalo uspješnost komandovanja. Dejstva Prve i Treće armije usklađivana su preko Generalštaba JA, a ne neposrednim dogovorima. O neprijatelju u dubini njegovog rasporeda često smo imali nepotpune podatke, pa nas je

iznenađivao. Zbog nedovoljne obaviještenosti, potcijenili smo njemačke snage u zoni Vrbanja — Brčko — Šamac. Mogućnost razgranjavanja obavještajne službe na teritoriji koju je držao neprijatelj nismo dovoljno iskoristili, mada je to prema raspoloženju naroda bilo moguće.

Sremsko-dravski front je bio jedinstven front, kao što je i ofanziva 110.000 boraca koji su krenuli iz Srema i Semberije, 40.000 boraca iz Baranje i Bačke i oko 30.000 sa slobodne teritorije Slavonije, iz požeškog i daruvarskog prostora, bila jedinstvena operacija. U toj ofanzivi, na frontu i u dubini neprijateljevog rasporeda, više od 180.000 boraca Prve i Treće armije uspješno su razbijali utvrđene položaje i gonili preko 120.000 neprijateljskih vojnika.

Tom velikom uspjehu Prve i Treće armije mnogo su doprinijele isto tako uspješne operacije Sarajevske grupe korpusa i operacije Druge armije.

Prema planu te velike sremsko-slavonske operacije, Savu i Dravu je trebalo forsirati u noći 8/9 aprila. No, žestoki otpor neprijatelja, koji se odsudno branio i na desnoj obali Save, na pravcu nastupanja triju divizija Južne grupe divizija, i na lijevoj obali na prostoru Vrbanje, u pravcu nastupanja Bosutske grupe divizija, odgodio je prodor ka Županji za 48 sati. Južna grupa divizija je sedam dana osvajala prostor u zoni: Vrbanja — Brčko — Orašje — Šamac, da bi obezbijedila mogućnost za forsiranje Save, odnosno za prodor u zaleđe sremske utvrđene zone. Istovremeno je uložena izuzetno veliki napor, ne bez značajnog angažovanja Generalštaba JA, da se nabave i do mjesta forsiranja Save privuku najneophodnija plovna sredstva. U odnosu na te probleme, Treća armija je bila u velikoj prednosti. Ona je imala slobodnu lijevu obalu Drave i mogla se opredijeliti za forsiranje rijeke prema sopstvenom izboru. Imala je mogućnost da obezbijedi potrebna plovna sredstva i da jedinice pripremi za tako veliki poduhvat, da ih obuči, a uoči ofanzive i da izvede vježbe na baranjskim rukavcima Drave.

No, ipak je Južna grupa divizija Prve armije prije krenula preko Save na sjever nego Treća armija preko Drave na jug, iako je bilo utanačeno istovremeno forsiranje rijeka. Što i Treća armija nije krenula u ofanzivu u noći 10/11. aprila uzrok treba tražiti u nedovoljno efikasnom radu Operativnog organa Generalštaba JA.

Uspješno forsiranje Drave od jedinica Treće armije i prodor Južne grupe divizija Prve armije na pravcu Brčko — Vrbanja olakšali su proboj sremske utvrđene zone, koji je počeo ujutru 12. aprila.

Međutim, efekat dejstva Treće armije bio bi znatno veći da je ona krenula u ofanzivu noću 10/11. aprila.

Najveće i najugodnije iznenađenje za sve nas bio je istovremeno uspješan i brz prodor Sjeverne grupe divizija Prve armije, koja je drugog dana ofanzive izbila u Vinkovce.

Neprijatelj se jednakom žilavošću branio i na frontu i u čitavoj dubini rasporeda svih snaga njemačke Grupe armija »E« u Sremu i Slavoniji. Pored teških sudara u probouju, a naročito borbi kod Brčkog i Vrbanje, teške borbe su vođene na prilazima Slavonskom Brodu, osobito kod Pleternice, na jugu našeg rasporeda, i za Viroviticu, na sjeveru. Koliko su te borbe bile teške vidi se iz podatka da je Druga tenkovska brigada od svojih 55 tenkova izgubila 14 i jedna oklopna kola.

U ovom sažetom promišljanju o sremsko-slavonskoj operaciji Prve i Treće armije opterećujuće je nabrajati podvige i pobjede. No, moram još jednom naglasiti da su nam brzinu i uspješnost manevra omogućavali i tenkovi i avioni, mada se kasnije pokazalo da za sve vrijeme ofanzive tenkovi nisu mogli sadejstvovati zbog nedostatka benzina i ljetnog ulja. A o tome koliko smo bili zahvalni na pomoći naših avio-divizija pokazuje nekoliko depeša, koje smo generali P. Dapčević, K. Nađ i ja 11, 12. i 15. aprila uputili Generalštabu JA ističući njihove uspjehe.

Da smo u aprilu 1945. godine imali barem jednu motorizovanu diviziju, dinamika sremsko-slavonske operacije bi se sasvim drugačije odvijala. Na žalost, naša slabo odjevena i još slabije obučena pješadija, često s malo municije, posebno za artiljeriju, morala je dnevno u hodu prevaljivati i preko 30 kilometara, ulazeći često iz pokreta u borbu. Zbog nedostataka u motorizaciji, neprijatelj je dobio neophodno vrijeme da se utvrdi i na liniji r. Sava — s. Jaruge — Striživojna — Đakovo, i kasnije — da još bolje ojača svoje prethodno utvrđene položaje na tzv. *Zvonimirovoj liniji*: Drava — Bilo-gora — Ilova — Una do Bosanskog Novog.

Naš pobjedonosni pohod na zapad preko Srema, Slavonije i Podravine u aprilu 1945. karakterističan je po odlučnosti boraca i starješina da izbore konačnu pobjedu, ali i po žilavoj upornosti neprijatelja da brani svako mjesto, posebno da odolijeva žestini napada na utvrđenim linijama. Razbijene jedinice njemačkog 34. armijskog korpusa su stalno ojačavane dobro opremljenim, mada već oslabljenim snagama njemačkog 21. armijskog i 15. kozačkog korpusa, a pred nama su se zatekle i ustaško-domobranske divizije tek

obrazovanog Varaždinskog korpusa i nedićevske jedinice, koje su bježale iz Srbije.

Sedamnaest divizija Prve i Treće armije su u sremsko-slavonskoj operaciji izvršile sve zadatke koje im je postavio Vrhovni komandant. Priznanje vrhovnog komandanta druga Tita je izraženo u pohvalama. Borci Prve i Treće armije, kao i starješine, među kojima su tridesetogodišnjaci bili uočljivo »stariji drugovi«, u svim borbama ove pobjedonosne ofanzive pokazali su visoku borbenu svijest, snažan moral i nepokolebljivo uvjerenje da je pobjeda u ovom ratu vrijedna svih žrtava. Bila je to jedinstvena vojska u kojoj su čak i mobilisani mladići pod uticajem prekaljenih partizana brzo poprimili sve osnovne osobine Titovih boraca, prožeti osjećanjima bratstva i jedinstva i revolucionarnog zanosa. Neovisno o tome iz kojih krajeva zemlje su naše jedinice dolazile, one su — ne poričući svoje nacionalne osjećaje — imale jugoslovenski karakter, kao što ga je imao cijeli naš rat i revolucija.